

გრამატიკალიზებული ადგა ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი¹

მარიამ რუხაძე

1. გრამატიკალიზაციის ლინგვისტური ფენომენი

ტრადიციული განსაზღვრების მიხედვით, ენა ნიშანთა სისტემაა და კომპლექსურ ფენომენს წარმოადგენს. ენობრივ ნიშნებს შინაარსისა და ფორმის, ანუ აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის ერთიანობა ქმნის. ენობრივი სისტემის სრულფასოვანი ანალიზი როგორც შინაარსის, ისე გამოსატყულების პლანის ანალიზს გულისხმობს. ენობრივი სისტემის კვლევისას გასათვალისწინებელია ენობრივი სისტემის მუდმივი ცვალებადობის პრინციპი. ენობრივი სისტემის დიაქრონიული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ენა დროში ცვალებადი სისტემაა, ცვლილებები მის ყოველ დონეზე ხორციელდება, იცვლება ენის ფონოლოგიური შემადგენლობა, მისი მორფოლოგიური სისტემა და სინტაქსური სტრუქტურები, ცვლილებები ხორციელდება სემანტიკისა და პრაგმატიკის სფეროშიც.

ენობრივი ნიშნები ენობრივ ინვენტარს ქმნიან და მათი დანიშნულების მიხედვით სხვადასხვა პარადიგმატულ კლასებად ნაწილდებიან. ენობრივ სისტემაში მიმდინარე ცვლილებათა პარალელურად ენობრივმა ნიშანმა შესაძლოა შეიცვალოს დანიშნულება და სიტყვათა ერთი პარადიგმატული კლასიდან მეორე კლასში გადავიდეს. სწორედ ამ ტიპის ცვლილებას მიეკუთვნება **გრამატიკალიზაციის** პროცესი.

გრამატიკალიზაცია სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილი ფენომენია და სხვადასხვა კუთხით შეისწავლება. **გრამატიკალიზაციის** პროცესის ფუნდამენტური კვლევა **კრისტინ ლემანს** ეკუთვნის, მისი განსაზღვრების მიხედვით: „გრამატიკალიზაცია ეს ის პროცესია, რომელშიც ლექსემები, ანუ ლექსიკური მნიშვნელობის მატარებელი ოდენობები, გრამატიკულ ფორმატივებად, ანუ გრამატიკული მნიშვნელობის გამომხატველ ოდენობებად, გარდაიქმნება. რიგი სემანტიკური, სინტაქტიკური და ფონოლოგიური პროცესები მონაწილეობს მორფემებისა და მთელი კონსტრუქციების **გრამატიკალიზაციის** პროცესში (Lehmann, 2015: 8). მისივე მითითებით, **გრამატიკალიზაცია** ენობრივი ერთეულისთვის ფუნქციის ხარისხობრივი, თანდათანობითი ცვლილებაა და არა ნახტომი

---

¹ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის სახელობის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დოქტორანტურის კვლევითი პროექტის ფარგლებში (პროექტის შიფრი PHDF-18-557).

ერთი კატეგორიიდან მეორეში. შესაბამისად ამისა, გრამატიკალიზაციის პროცესში მეოფი ენობრივი ერთეულები გრამატიკალიზაციის სხვადასხვა ხარისხით ხასიათდება.

გრამატიკალიზაციის ფენომენი თანამედროვე ენათმეცნიერებაში სხვადასხვაგვარი მიდგომით შეისწავლება. გრამატიკალიზაციის ფენომენის კვლევის არსებულ თვალსაზრისებს შორის არსებითად ორგვარი მიდგომა გამოიყოფა, ესენია: გრამატიკალიზაციის კვლევის **ფუნქციური ასპექტი** და გრამატიკალიზაციის კვლევის **ფორმალური ასპექტი**.

წინამდებარე სტატიაში წარმოვადგენთ გრამატიკალიზებული ადგა ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკურ ანალიზს. ამასთან, საკითხის კვლევისას უპირატესობას გრამატიკალიზაციის ფენომენის კვლევის ფუნქციურ ასპექტს მივანიჭებთ. გრამატიკალიზაციის ფუნქციური თვალსაზრისით კვლევა პასუხობს შეკითხვას, თუ როგორ აისახება ენობრივი ელემენტის ფუნქციაზე გრამატიკალიზაციის შედეგად წარმოქმნილი ცვლილება სემანტიკის ან მისი საკომუნიკაციო ფუნქციის, პრაგმატიკის დონეზე. გრამატიკალიზაციის კვლევის ფუნქციური ასპექტი ცდილობს ენის საკომუნიკაციო ფუნქციაში მიმდინარე ამ ცვლილებათა ახსნას, ეძებს და იკვლევს იმ კონტექსტებს, რომლებშიც ეს ცვლილებები დასტურდება. გრამატიკალიზაციის ფუნქციურ თვალსაზრისში უმნიშვნელოვანეს ადგილს იკავებს სემანტიკური და პრაგმატიკული ცვლილებები, ნიშნის შინაარსის პლანის ცვლა, ხოლო ფორმის ცვლილება განხილულია, როგორც შინაარსის ცვლის თანმდევი შედეგი.

2. გრამატიკალიზაციის საფეხურები

გრამატიკალიზაცია მყისიერად არ ხორციელდება, იგი დროში გაწეილი პროცესია, ყოველი ენობრივი ელემენტი ამ პროცესის შემადგენელ საფეხურებს თანდათანობით გადის. გრამატიკალიზაციის პროცესში, ცვლილების გარკვეულ მონაკვეთში, ლექსიკური ელემენტის გრამატიკულ ელემენტად გარდაქმნის პროცესი ჯერ კიდევ დაუსრულებელ, შუალედურ ფაზაში იმყოფება, როდესაც ერთი და იგივე ფორმა პარალელურად იხმარება როგორც გრამატიკალიზებული, ისე პირვანდელი სახით. გრამატიკალიზაციის ამ შუალედურ ეტაპს **სემიგრამატიკალიზაცია** ეწოდება (Lehmann, 2015:11).

სამეცნიერო ლიტერატურაში გრამატიკალიზაციის ოთხი საფეხურია გამოყოფილი, ესენია:

- **დესემანტიზაცია** – ენობრივი ერთეული კარგავს ლექსიკურ მნიშვნელობას. ლექსიკური მნიშვნელობის დაკარგვას სხვადასხვა ფაქტორი განაპირობებს, მათ შორის უმთავრესია სემანტიკური კონტექსტი. დესემანტიზაციის კლასიკურ ნიმუშად მიჩნეულია გადაადგილების სემანტიკის მქონე საბაზისო ზმნების გამოყენება მომავალი დროის საწარმოებლად ინგლისურ ენაში, მაგ., *I am going to*.
- **ექსტენცია** – ახალი ფუნქციით გამოყენების სიხშირის ზრდა. ამ ეტაპზე ფართოვდება დესემანტიზებული ელემენტის მოხმარების არეალი.
- **დეკატეგორიზაცია** – დესემანტიზებული ენობრივი ერთეული კარგავს საკუთარ პარადიგმატულ (გრამატიკულ) ნიშნებს, ანუ ფორმაცვალებადი სიტყვა თანდათანობით ფორმაუცვლელ სიტყვად იქცევა. ამ საფეხურზე შესაძლოა ენობრივ ერთეულს შენარჩუნებული ჰქონდეს მორფო-სინტაქსური მახასიათებლები, მაგრამ ერთეული ვეღარ ამყარებს მორფო-სინტაქსურ კავშირს წინადადების სხვა წევრებთან და ვეღარ აწარმოებს პარადიგმას. დამოუკიდებელი სიტყვა დამოკიდებული ხდება სხვა სიტყვებზე და იქცევა მათ თანმხლებ ერთეულად.
- **ეროზია** – დეკატეგორიზებული და დესემანტიზებული ენობრივი ერთეული, რომელიც ფორმაცვალებადი სიტყვათა კლასიდან გადასულია ფორმაუცვლელ სიტყვათა კლასში, იწყებს ცვეთას და მარტივდება. ამ გზით მიღებულად მიიჩნევა ქართულში ნაწილაკთა უმრავლესობა, მაგალითად, *გგებ < გგების*.

მანანა თანდაშვილი მიუთითებს, რომ ხშირ შემთხვევებში გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფუნქციური ელემენტი იმის საპირისპირო მნიშვნელობას გამოხატავს, რასაც გრამატიკალიზაციამდე გადმოსცემდა ლექსიკურად: *რასაკვირველია* (დადასტურება) < *რა საკვირველია* (გაოცება) (თანდაშვილი, 2016: 95).

3. გრამატიკალიზებული ადგა

გრამატიკალიზაციის პროცესი დამახასიათებელია როგორც სახელებისთვის, ასევე ზმნებისთვის. ტიპოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო სურათს ზმნურ ფორმათა გრამატიკალიზაციის პროცესი ქმნის. სტა-

ტიაში წარმოდგენილია **სემიგრამატიკალიზაციის** ანუ გრამატიკალიზაციის მიმდინარე ფაზაში მყოფი ზმნური ერთეულის *ადგა* ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი, კერძოდ, ის ფუნქციურ-სემანტიკური ნიშნები, რომელსაც გრამატიკალიზებული, ფუნქციურ ელემენტად ქცეული *ადგა* ატარებს თანამედროვე ქართულ ენაში.

რას ვგულისხმობთ, როცა ვამბობთ, რომ ენობრივმა ფორმამ **გრამატიკალიზაცია განიცადა?**

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი და შევადაროთ ერთმანეთს ეს ორი წინადადება:

(1) *გოგონა დილით ადრე ადგა და მზადებას შეუდგა.*

vs.

(2) *ნეტავ ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც ადგა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!*

პირველ წინადადებაში *ადგა* წინადადების სინტაქსური ბირთვის, შემასმენლის ფუნქციას ასრულებს, ხოლო მეორე წინადადებაში მას შემასმენლის ფუნქცია არ აქვს, პრედიკაციას არა *ადგა*, არამედ ზმნური ფორმა **შეუსრულა** გამოხატავს. რაც შეეხება *ადგა* ფორმას, მიუხედავად იმისა, რომ მას შენარჩუნებული აქვს უმთავრესი ზმნური კატეგორიები – პირი, რიცხვი და დრო, იგი დაცლილია ზმნური შინაარსისგან და **ფუნქციურ ელემენტად** არის ქცეული.

4. კვლევის მეთოდოლოგია

თანამედროვე ლინგვისტიკაში **ფუნქციურ ელემენტთა** კვლევისას სხვადასხვა მეთოდი გამოიყენება. სტატიაში ძირითადად კორპუსლინგვისტური კვლევის მეთოდი გვაქვს გამოყენებული, კერძოდ **კორპუსზე დამყარებული** და **კორპუსით განპირობებულ** კვლევის მეთოდები. ემპირიული მასალის საკვლევად ასევე გამოყენებულია **სუბსტიტუციის**, **ელიმინაციისა** და **სკოპუსის** მეთოდები. ფუნქციურ-სემანტიკური ნიუანსების გამოსაკვლევად კი **ენობრივი კომპეტენციის ტესტი**.

სტატიაში წარმოდგენილი კვლევა **ქართული ენის ეროვნული კორპუსის** ბაზაზე განხორციელდა. კვლევის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში **გრამატიკალიზებული** ერთეულებით გან-

პირობებულის ომონიმის მოხსნის გზების მოძიება, რაც კორპუსში გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფუნქციური ელემენტების ავტომატური ძიების პროცესის გაუმჯობესებას შეუწყობდა ხელს.

თანამედროვე ლინგვისტურ კვლევებში თეორიული დებულებების სანდოობის განმსაზღვრელ პარამეტრებს შორის უმნიშვნელოვანეს ადგილს იკავებს საკვლევი მასალის მოცულობისა და მრავალფეროვნების კრიტერიუმი. 21-ე საუკუნის ლინგვისტიკაში კვლევისათვის საჭირო ემპირიული მასალის მოპოვების საუკეთესო საშუალებას ენობრივი კორპუსები გთავაზობენ. სტატიაში წარმოდგენილი საკითხის საკვლევად ემპირიული მასალა ქართული ენის რეფერენციალური კორპუსიდან არის ამოკრებილი და კორპუსლინგვისტური კვლევის მეთოდის, კერძოდ, **კორპუსზე დამყარებული კვლევის მეთოდის** გამოყენებით არის დამუშავებული. გარდა ამისა, ემპირიულ მასალაზე მუშაობისას ენობრივ ერთეულთა **გრამატიკალიზებულობის** დასადგენად ვიყენებდით სუბსტიტუციის, ელიმინაციისა და სკოპუსის მეთოდებს.

ფუნქციურ ელემენტებზე მუშაობისას განსაკუთრებით ეფექტურია **სუბსტიტუციის**, ანუ **ჩანაცვლების მეთოდი**. იგი გულისხმობს ენობრივი ერთეულის სხვა, ლექსიკური ან ფუნქციური თვალსაზრისით მსგავსი ერთეულით ჩანაცვლებას. თუ ჩანაცვლების შედეგად როგორც გრამატიკული, ისე სემანტიკური თვალსაზრისით გამართული წინადადება მივიღეთ, მაშინ საწყისი ერთეულის მორფო-სინტაქსური ფუნქცია დამტკიცებულად ჩაითვლება (თანდაშვილი, 2019:12).

წარმოვადგენ **სუბსტიტუციის** მეთოდის გამოყენების ერთ კონკრეტულ მაგალითს:

(3) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

განსახილველი ერთეული **ადგა** ჩავანაცვლოთ მსგავსი შინაარსის მქონე ზმნური ფორმით. ჩანაცვლებისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ჩანაცვლების შედეგად მიღებული წინადადება გამართული უნდა იყოს გრამატიკული თვალსაზრისით და უცვლელად უნდა შენარჩუნდეს წინადადების სემანტიკა. ავიღოთ სემანტიკურად ეკვივალენტური **წამოღვა** და **წამოხტა** ზმნები.

შდრ.:

(4) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ წამოდგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

(5) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ წამოხტა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

ჩანაცვლების მეთოდმა გვიჩვენა, რომ *ადგა* ფორმის ჩანაცვლება მსგავსი მორფო-სინტაქსური ნიშნების მქონე (აწმყო დრო, ერთპირიანი გარდაუვალი ზმნა, S³) ზმნური ფორმით გვაძლევს სინტაქსურად გამართულ წინადადებას, თუმცა ჩანაცვლების შედეგად მიღებული სამივე წინადადება ლოგიკურ-სემანტიკურად გაუმართავია, რაც იმითაა განპირობებული, რომ მოცემულ კონტექსტში *ადგა* გრამატიკალიზებულია, იგი წინადადებაში არა პრედიკატის, არამედ **ფუნქციური ელემენტის** სახით არის წარმოდგენილი.

ახლა ჩავანაცვლოთ *ადგა* ფორმა ისეთი ფორმით, რომ როგორც სინტაქსური, ისე ლოგიკურ-სემანტიკური თვალსაზრისით გამართული წინადადება მივიღოთ:

(6) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ მიდგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

წარმოდგენილ წინადადებაში ჩამნაცვლებელ ერთეულად *მიდგას* გამოყენება როგორც სინტაქსური, ისე ლოგიკურ-სემანტიკური თვალსაზრისით გამართულ წინადადებას გვაძლევს. შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ *ადგა* ფორმა წინადადებაში არა პრედიკატად, არამედ **ფუნქციურ ელემენტად**აა გამოყენებული და თანხვდება *მიდგა* ფორმის სემანტიკურ ფუნქციას.

ფუნქციურ ელემენტებზე მუშაობისას ეფექტურად გამოიყენება **ელიმინირების**, ანუ განულების მეთოდი – სინტაქსური ტესტი, რომელიც საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ წინადადების რომელი ელემენტი ან ელემენტთა ჯგუფი არის საკმარისი და აუცილებელი, რათა წინადადება სრულფასოვანი იყოს, ანუ, გადმოგვცემდეს გამართულ აზრს. ეს ტესტი განსაკუთრებით ეფექტურად გამოიყენება ზმნური წარმოშობის **ფუნქციური ელემენტების** ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზის დროს.

ქართულში ზმნა სინტაქსურად წინადადების ბირთვი, მისი ცენტრალური ნაწილია. ზმნის მეშვეობით გადმოიცემა პრედიკაცია. თუ ზმნური ფორმის ან ზმნური ფრაზის განულება წინადადებაში შესაძლებელია, ეს იმის დასტურია,

რომ მსგავს შემთხვევაში დაკარგულია ზმნური ფუნქცია, პრედიკაცია აღარ გამოიხატება და საქმე გვაქვს **ფუნქციურ ელემენტთან** (თანდაშვილი 2019:27).

ავიღოთ იგივე წინადადება და გამოვიყენოთ ელიმინირების მეთოდი:

(7) რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!

შდრ.:

(8) რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ~~ადგა~~ თქვენი გაზეთი ~~და~~ ერთი ამბავი აუტყხა!

წინადადება, გარკვეულწილად, ინარჩუნებს აზრს, მაგრამ გრამატიკულად არასწორია. წინადადების გრამატიკული გამართვის შემდეგ იგი ამგვარ სახეს მიიღებს:

(9) რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, თქვენმა გაზეთმა რომ ერთი ამბავი აუტყხა!

როგორც ვხედავთ, ადგა ფორმის განულება იწვევს წინადადების სინტაქსური სტრუქტურის რღვევას – იცვლება წინადადების წევრებს შორის არსებული მორფო-სინტაქსური მიმართებები, კერძოდ, ქვემდებარის ბრუნვა, რაც საუკუნით ლოგიკურია, რადგან ადგა ფორმა **სემიგრამატიკალიზაციის** ეტაპზე მყოფი ელემენტია, იგი მორფო-სინტაქსურ კავშირშია წინადადების წევრებთან და მისი განულების შედეგად ქვემდებარე – გაზეთი – მორფო-სინტაქსურ კავშირში შედის უწყვეტელში მდგომ ზმნა-შემასმენელთან, რაც აუცილებლობით მოითხოვს მოთხრობით ბრუნვას ქვემდებარისთვის.

რაც შეეხება წინადადების სემანტიკურ მხარეს, ადგა ფორმის განულების შემდეგ წინადადების მოდალობა შეიცვალა, ადგა ფორმა წინადადებით გადმოცემულ შინაარსს **სწრაფი რეაგირების მოდალობას** სძენდა, მისი განულების შედეგად კი წინადადებით გადმოცემულმა მოქმედებამ **დაუყონებლივი მოქმედების მოდალობის** გაგება დაკარგა, წინადადების შინაარსობრივი მხარე კი უცვლელი დარჩა, რაც თავის მხრივ, ადასტურებს, რომ ადგა ფორმა არა პრედიკაციის გამომხატველი, არამედ **ფუნქციური ელემენტია** საანალიზო წინადადებაში, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში მის განულებას წინადადებაში პრედიკაციის დაკარგვა უნდა გამოეწვია.

ფუნქციური ელემენტების კვლევისას მათი ფუნქციონირების არეალის დასადგენად გამოიყენება **სკოპუსის მეთოდი**. სკოპუსი არის **ფუნქციური ელემენტის** ფუნქციონირების არეალი, ანუ ის მანძილი წინადადებაში, რა მანძილზეც მოცემული ელემენტის სემანტიკური ფუნქცია ვრცელდება. სკოპუსის განსაზღვრა მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც მისი საშუალებით დგინდება **ფუნქციური ელემენტის** ფუნქციურ-სემანტიკური მოდიფიკაციის არეალი წინადადებაში (თანდაშვილი 2019: 38). საანალიზო წინადადებაში „*რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა!*“ გადავანაცვლოთ კონსტრუქცია **ადგა და**.

(10) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ თქვენი გაზეთი ადგა და ერთი ამბავი აუტეხა!*

(11) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ თქვენმა გაზეთმა ერთი ამბავი აუტეხა, ადგა და!*

განხილულ წინადადებაში ფუნქციური მნიშვნელობის მქონე **ადგა და** კონსტრუქციის გადაადგილება წინადადების ფარგლებში არ იწვევს წინადადების მოდალობის ცვლილებას. შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფუნქციური მნიშვნელობის მატარებელი სინტაგმის **ადგა და** მოქმედების არეალი, მისი სკოპუსი მთელი წინადადების ფარგლებში ვრცელდება.

5. ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი

გრამატიკალიზებული ელემენტების ფუნქციური თვალსაზრისით კვლევისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მათი სემანტიკური ნიშნები, ფუნქციური მახასიათებლები, რაც ცალკეულ კონტექსტებზე დაკვირვებით ხდება შესაძლებელი. სტატიაში **ადგა** ფორმის ერთეულის ფუნქციურ-სემანტიკური ნიშნების გამოსაკვლევად გამოყენებულია **ლინგვისტური კომპეტენციის ტესტი**.

ლინგვისტური კომპეტენციის ტესტი შემდგენაირად განხორციელდა: კვლევისთვის შეირჩა 10 ინფორმანტი, ინფორმანტებს მიეწოდათ წინადადებათა სია და ინსტრუქცია, შეეცვალათ წინადადებაში ხაზგასმული სიტყვა და ისე გადაეწერათ წინადადება, რომ მისი მნიშვნელობა უცვლელად შენარჩუნებულიყო. იმისათვის, რომ ტესტს სრულფასოვანი და რელევანტური სურათი წარმოედგინა, ცდისპირებს მიეწოდათ წინადადებები, რომლებშიც **ადგა** ფორმა სხვადასხვა პოზიციაში, კერძოდ, წინადადების ინიციალურ, შუა და აბსოლუტურ

ბოლო პოზიციაშია წარმოდგენილი. მიღებულ შედეგებს წარმოვადგენ ტაბულე-
ბის სახით.

ტაბულა 1

საწყისი წინადადება	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამ- ბავი აუტეხა, მთლად ასეც არ ყოფილა საქმე.</i>
ცდისპირი I	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! წამოხტა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი II	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! ეცა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბა- ვი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი III	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! მიდგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამ- ბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი IV	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! დაუყონებლივ თქვენმა გაზეთ- მა ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი V	-
ცდისპირი VI	-
ცდისპირი VII	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! მოისროლა თქვენმა გაზეთმა და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი VIII	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! აჯანყდა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი IX	-
ცდისპირი X	-

ტაბულა 2

საწყისი წინადადება	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ადგა, ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი I	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი მივიდა, ყველაფერი მისხალ-მი- სხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი II	-
ცდისპირი III	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ამ გზით წავიდა, ყველაფერი მი- სხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი IV	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი მოვიდა, ყველაფერი მისხალ-მი- სხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი V	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი მიდგა-მოდგა, ყველაფერი მისხალ- მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი VI	-
ცდისპირი VII	-

ცდისპირი VIII	<i>ჩვენმა პატივცემულმა ჟურნალისტმა კი აიღო, ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი IX	-
ცდისპირი X	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ძალიან პასუხიმგებლიანად შეუდგა საკითხს, ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>

ტაბულა 3

საწყისი წინადადება	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც ადგა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი I	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც მოუნდა (მოეპოვიანა) და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი II	-
ცდისპირი III	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც გადაწყვიტა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი IV	-
ცდისპირი V	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც დასთანხმდა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი VI	-
ცდისპირი VII	-
ცდისპირი VIII	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც თავისი სურვილით მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი IX	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც გული მოუღება და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი X	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც გადაწყვიტა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>

ლინგვისტური კომპეტენციის ტესტის შედეგებზე დაკვირვება შემდეგ სურათს გვაჩვენებს: ცდისპირები ადგა ფორმის ჩასანაცვლებლად სხვადასხვა ენობრივ ერთეულს იყენებენ. ჩასანაცვლებლად გამოყენებულ ერთეულთა სემანტიკური ჯგუფი მოტივირებულია მთლიანი წინადადების სემანტიკით. ზოგიერთ შემთხვევაში ცდისპირი ვერ ახერხებს ადგა ფორმის ისე შეცვლას წინადადებაში, რომ არ შეცვალოს მთლიანი წინადადების მნიშვნელობა, ვერ პოუ-

ლობს ადგა ფორმის სემანტიკურ შესატყვისს და წინადადებას უცვლელად ტოვებს. ადგა ფორმის ჩასანაცვლებლად ინფორმანტებმა წინადადებათა მიხედვით შემდეგი ენობრივი ერთეულები გამოიყენეს:

(12) *ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, მთლად ასეც არ ყოფილა საქმე.*

ადგა ფორმის ჩამნაცვლებელი ერთეულებია: **წამოხტა, ეცა, მიდგა, აჯანყდა, მოისროლა.**

(13) *ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ადგა ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.*

ჩამნაცვლებელი ერთეულებია: **მივიდა, მოვიდა, მიდგა-მოდგა, აიღო.**

(14) *ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც ადგა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!*

ჩამნაცვლებელი ერთეულებია: **მოუნდა (მოეპრიანა), თავისი სურვილით გადაწყვიტა, დასთანხმდა,**

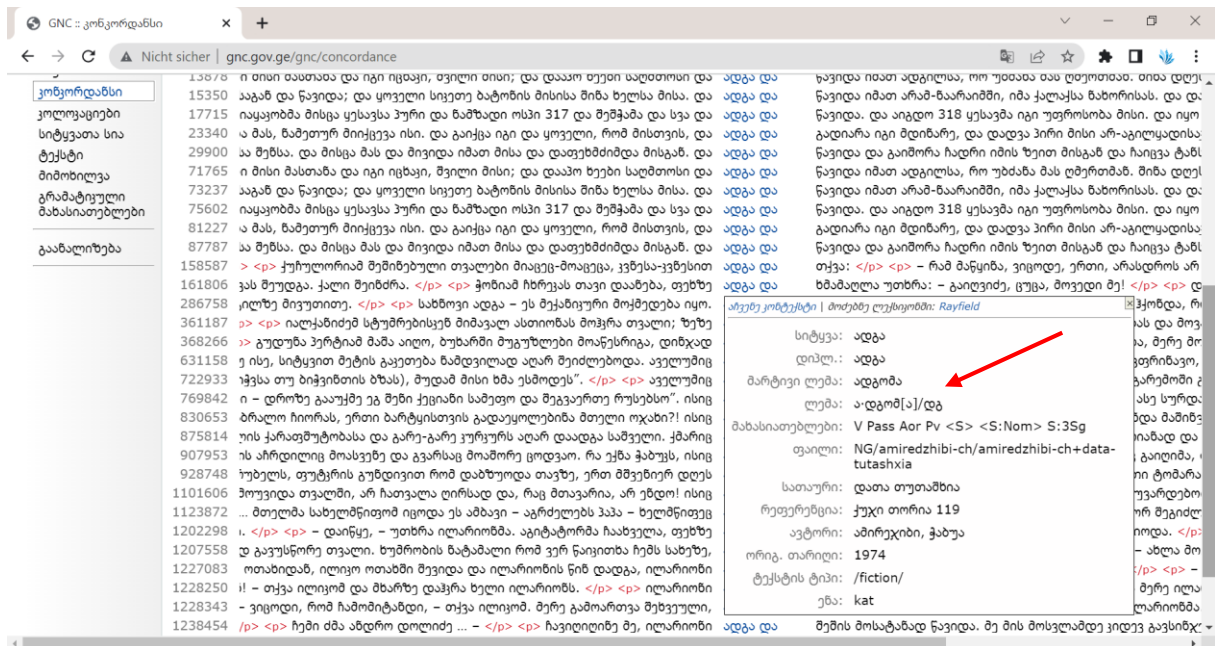
ინფორმანტები ადგა ფორმის ჩანასაცვლებლად სხვადასხვა ენობრივ ერთეულს იყენებენ, რაც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მთლიანი წინადადების სემანტიკით უნდა იყოს განპირობებული. ფუნქციური თვალსაზრისით ადგა ფორმის, როგორც გრამატიკალიზებული ელემენტის ფუნქცია, მისი სემანტიკა, მოქმედების დასაწყისის გამოხატვაა. იგი არ აკონკრეტებს მოქმედების დასაწყისთან დაკავშირებულ მოდალობას, არ განსაზღვრავს მოქმედის დამოკიდებულებას წინადადებაში ზმნით გადმოცემული მოქმედებისადმი. ადგა_როგორც ფუნქციური ერთეული, წინადადებაში მოქმედების დასაწყისის სემანტიკის მატარებელია, ხოლო იმას, თუ რა სახისაა მოქმედება, წინადადებაში მოცემული ზმნა ანუ პრედიკატი აზუსტებს.

ვფიქრობთ, ფუნქციური ადგა ამ თვალსაზრისით უკავშირდება ლექსიკური ადგა ფორმის, როგორც ზმნური ფორმისათვის მახასიათებელ ინხოატივს ანუ დაწყებითობის კატეგორას, რაც სავსებით ლოგიკურია. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია ცნობილი, ინხოატივი არის ზმნური პრედიკატის ისეთი სემანტიკური მახასიათებელი, რომელიც გადმოგვცემს ამა თუ იმ მოქმედების დაწყებითობას (შაბაშვილი, 2018: 41). ადგა, როგორც მოქმედების გამომხატველი, მასტიმულირებელი ზმნა, ფუნქციურ ელემენტად ქცევის შემდეგაც ინარჩუნებს კავშირს მის პირვანდელ, ზმნურ მახასიათებლებთან და ფუნქციურ ელემენტად ქცეული მოქმედების დასაწყისის სემანტიკას გადმოსცემს.

6. კორპუსში არსებული ომონიმიის პრობლემა

XXI საუკუნის მეცნიერების ყოველი დარგის, მათ შორის ჰუმანიტარიის, უმთავრეს გამოწვევას მონაცემთა ავტომატური დამუშავების პროგრამების შექმნა და სრულყოფა წარმოადგენს. თანამედროვე ლინგვისტიკაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ენობრივი კორპუსების შექმნა, რაც აუცილებლობით გულისხმობს ენობრივ მონაცემთა ავტომატური ანალიზისათვის განკუთვნილი პროგრამის ანუ ანალიზატორის შემუშავებას. ფუნქციური ელემენტები განსაკუთრებულ სირთულეებს სწორედ ენის ავტომატური ანალიზის პროგრამებში წარმოქმნიან, ვინაიდან ზმნურ ფორმასა და მის ფუნქციურ ვარიანტს შორის ფორმობრივი განსხვავება არ არსებობს, წარმოიქმნება ფორმალური ომონიმია, რაც აფერხებს კორპუსის მართებული ანოტირების საკითხს. ადგა ფორმით განპირობებული ომონიმიის საილუსტრაციოდ წარმოვადგენ მაგალითს ქართული ენის რეფერენციალური კორპუსიდან:

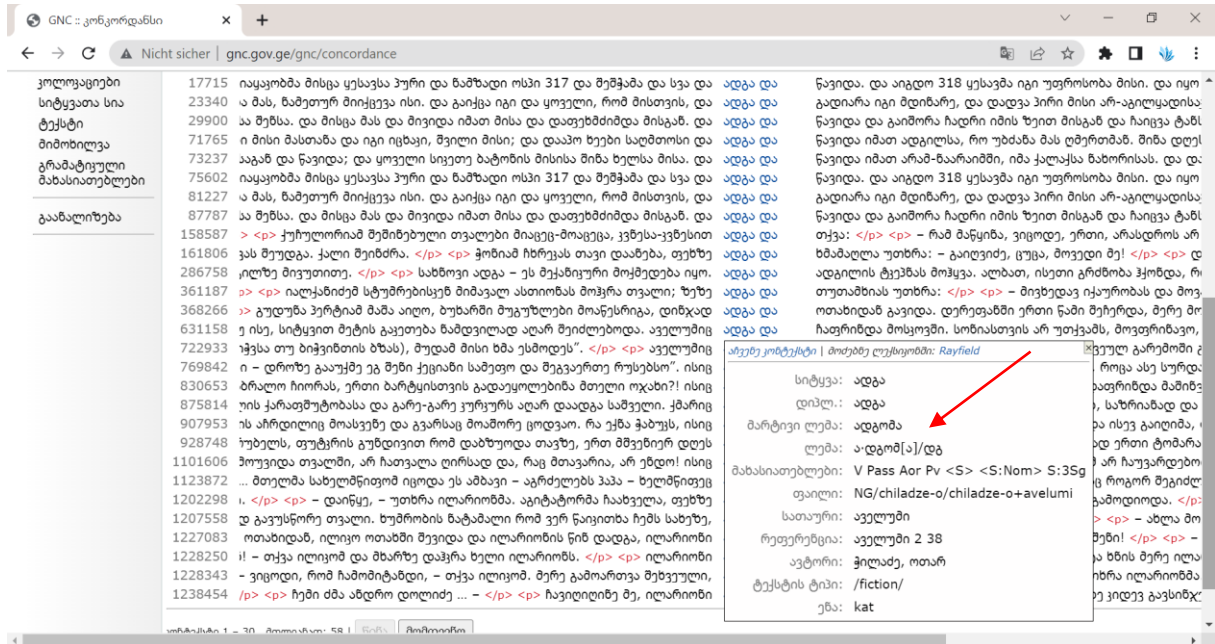
სურათი 1

სურათი 1 გვიჩვენებს ადგა ფორმის ანოტაციას შემდეგი კონტექსტიდან: „ქუჩულორიაშ შეშინებული თვალეი მიაცეც-მოაცეცა, კენესა-კენესით ადგა და თქვა: რამ მაწყინა, ვიცოდე, ერთი, არასდროს არ მტკივებია მუცელი ასე.“ ამ წინადადებაში ადგა ფორმა პრედიკატის ფუნქციას ასრულებს და ანოტაციაში შეესაბამება რეალურ სურათს.

თუმცა ადგა ფორმა სხვა წინადადებებში არასწორად არის გაანალიზებული, რაც ენაში მოქმედი ომონიმიით არის განპირობებული.

სურათი 2

სურათი 2 ადგა ფორმის ანოტაციას გვიჩვენებს შემდეგი კონტექსტიდან: „ასე იყო თუ ისე, სიტყვით მეტის გაკეთება ნამდვილად აღარ შეიძლებაოდა. აველუმიც ადგა და ჩაფრინდა მოსკოვში“, სადაც ადგა ფუნქციური ელემენტია და არა ზმნური ფორმა, როგორც ეს ანოტაციაში არის მითითებული. მორფოლოგიური ანალიზატორის მოქმედი წესების მიხედვით ადგა წინადადების მთავარი წევრის, პრედიკატის, ფუნქციას ასრულებს, თუმცა თუ სემანტიკურ-პრაგმატული თვალსაზრისით გავაანალიზებთ ამ ფორმას, დავრწმუნდებით, რომ იგი არა ლექსიკური, არამედ ფუნქციური ერთეულია. მიუხედავად ამისა, ანალიზატორი მას ამოიცნობს, როგორც ზმნას და შესაბამის მარკერს V [Verb] ანიჭებს, რაც გასასწორებელია კორპუსის ფარგლებში.

კორპუსში ადგა ფორმასთან დაკავშირებული ომონიმის პრობლემის გადასაჭრელად საჭიროა შემუშავდეს ზმნური და ფუნქციური ელემენტების ერთმანეთისაგან გასამიჯნი წესები, რომლებიც ადგორითმის სახით გაწერილი მიეწოდება მორფოლოგიური ანალიზატორის პროგრამას. ქვემოთ წარმოვადგენთ წესებს, რომლებიც ქართული ენის ეროვნული კორპუსის ბაზაზე განხორციელებულ კორპუსულ კვლევას ეყრდნობა. ემპირიული მასალა ქართული ენის რეფერენციალური კორპუსიდან არის აღებული და 2204 კონტექსტს შეადგენს. კონტექსტების ანალიზი შემდეგი წესების ფორმირებას ხდის შესაძლებელს.

1. თუ ტოკენი ადგა დასტურდება მიმდევრობაში ადგა და, მაშინ მას მიენიჭოს ფუნქციური ელემენტის მარკერი. საანალიზო მასალაში

მსგავსი მიმდევრობისთვის მოცემული 906 კონტექსტიდან ადგა გრამატიკალიზებულია 700 კონტექსტში.

2. თუ ტოკენი ადგა დასტურდება მიმდევრობაში ადგა და, და მას ახლავს ზმნიზედა (მაგ., *კენესა-კენესით ადგა, დინჯად ადგა*) ან მასთან გათანაბრებული სინტაქსური ელემენტი ან მოდიფიკატორი (მაგ., *ზეზე ადგა, ფეხზე ადგა*), მაშინ მას მიენიჭოს ლექსიკური ერთეულის მარკერი და გაანალიზდეს, როგორც ზმნური ფორმა.
3. თუ ტოკენი ადგა წინა და მომდევნო ტოკენისგან გამოყოფილია მძიმით, მაშინ მას მიენიჭოს ფუნქციური ელემენტის მარკერი. საანალიზო მასალაში მსგავსი მიმდევრობისთვის მოცემული 53 კონტექსტიდან ადგა გრამატიკალიზებულია 30 კონტექსტში.

სტატიაში წარმოდგენილი წესები, ცხადია, სრულად ვერ გადაჭრის ფუნქციურ ელემენტ ადგასთან დაკავშირებულ ომონიმის პრობლემას კორპუსში, თუმცა ხელს შეუწყობს ომონიმის მოხსნის საკითხს და ამასთანავე, ზმნური წარმოშობის ფუნქციურ ელემენტთა კვლევის მეთოდურ ჩარჩოს შესთავაზებს დაინტერესებულ მკვლევრებს.

ლიტერატურა

- გამყრელიძე თ. და სხვები** (2008): თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2008.
- გოგოლაშვილი გ.** (2016): ახალი ქართული ენა II, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2016.
- თანდაშვილი მ.** (2016): ქართული ენის ფუნქციური გრამატიკის საფუძვლები, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ბათუმი, 2016.
- შაბაშვილი გ.** (2018): ქართული ზმნის სემანტიკური მახასიათებლები, გამომცემლობა საიმედო, თბილისი, 2018.
- შანიძე ა.** (1980): ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, III ტომი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1980.
- შარაშენიძე ნ. და სხვები** (2020): მოდალობის კატეგორიის საკითხები ქართულში, გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2020.
- Baker, M.** (2003): *Lexical Categories: Verbs, Nouns, and Adjectives*; Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

- Frajzyngier, Z.** (2008): Grammaticalization, typology, and semantics: Expanding the agenda; In: Rethinking Grammaticalization. New perspectives; Amsterdam: Benjamins, 2008.
- Heine, B.** (2002): On the role of context in grammaticalization; In: Wischer, Ilse & Gabriele Diewald (eds.) 2002. *New reflections on grammaticalization*. (Typological Studies in Language, 49.) Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. Pp. 83-101.2002.
- Heine, B.** (2003): Grammaticalization; Oxford: Blackwell; In: Janda & Joseph (eds.); The handbook of historical Linguistics, Oxford, 2003.
- Hengeveld, K. Narrog, H., Olbertz, H.** (2017): The grammaticalization of tense, aspect, modality and evidentiality, Library of congress, Germany, 2017.
- Hopper, P., Traugott, J.** (2003): P. E.C. Grammaticalization; Cambridge University Press, Second edition, Cambridge, 2003.
- Hurford, J. R.** (2003): Heasley B, Smith M.B. Semantics: A course book, 2003.
- Lehman, Ch.** (2015): Thoughts on grammaticalization, Second edition, Seminar für Sprachwissenschaft der Universität, Erfurt, 2015.

The Grammaticalized Verbal Form *adga* in Georgian: Functional-Semantic Analysis and Homonymy Caused by the Form in the Corpus

Mariam Rukhadze

Language as a system of signs is a complex phenomenon. Full analysis of language means, on the one hand, studying the linguistic system and, on the other hand, studying the mechanisms of its functioning, i.e., analysing the interaction between deep and surface structures. At the same time, language is a constantly changing system. Changes occur on each level of language: in its phonological setup, its morphological system and its syntactic structures. Changes also apply to the field of semantics and pragmatics.

The primary function of language – its use in communication – builds upon the linguistic inventory, which consists of **lexical** units and **functional** elements. The inventory of a language can be divided into different paradigmatic classes. Due to changes, a sign can be transposed from one paradigmatic class to another in natural languages. This type of change in a given language system is called **grammaticalisation**.

Grammaticalisation is a well-known phenomenon in typology. During the process of **grammaticalisation**, a lexical unit loses its historically developed semantics and after its desemanticisation acquires some specific grammatical function; consequently, it becomes a functional element. In general, the change of lexical units into grammatical/functional elements is quite common in natural languages and it is characteristic for both nouns and verbs; however, the research methodology concerning them is different. In typological terms, grammaticalisation is particularly specific in the transformation of verb forms into functional elements.

The process of **grammaticalisation** involves a change of the paradigmatic class of a linguistic sign. A change of this type does not occur at once, it is gradual, as a grammaticalisation process as Hopper says: “a change is only incompletely achieved at any given stage of language” (Hopper 2005:25).

The present paper refers to the process of **grammaticalisation**, the functional and semantic analysis of **grammaticalised** items, and the ways to tackle the problems that arise in computer linguistics due to **grammaticalised** elements of verbal origin. The goal of the paper is to demonstrate the **grammaticalised** function of the verbal form *a-dg-a* (PR-stand-AOR.S3.SG) ‘stood up’ vs. ‘abruptly stopped an action and began a new one’ and the semantic and functional aspects of this form. The investigation uses both corpus-based and corpus-oriented methods and is carried out on the basis of the Georgian National Corpus (GNC; www.gnc.gov.ge). The empirical data are collected from the Old, Middle and Modern Georgian corpora, as well as the subcorpora of juridical and political texts.

In order to search the **functional and semantic** characteristics of the **grammaticalised** form *a-dg-a*, we applied the methods of *lexical substitution* and *elimination*, and to describe the functions of the form, we used a *language competency test*. The results of the test are illustrated by charts.

Functional elements create special difficulties in computational language processing, i.e. in computational linguistics. Today no one argues about the establishment of digital bases of spoken and written language and the importance of its processing with digital methods: in the 21st century, scientists' efforts are rather aimed at creating and improving methods of artificial intelligence. The creation of systems for automatic recognition and analysis is one of the main tasks. This requires a thorough analysis of the linguistic system on phonological, morphological, syntactic, semantic and pragmatic levels. Since the Georgian language material is not yet functionally processed in all its facets, the Georgian National Corpus does not possess an algorithm to distinguish functional elements from homonymous elements belonging to another paradigmatic class, which is an unsettled problem of disambiguation.

The present paper describes the homonymy that is caused by the **grammaticalisation** of the form *a-dg-a* and the ways of removing the ambiguity in the GNC. On the basis of the collected data, it suggests rules which are illustrated by charts. We hope that the suggested rules will be a basis for an improvement of the corpus-internal mechanism of morphological analysis.